

Metonymi i samspel med metafor

1. Inledning

Metonymin har fångat forskarnas intresse sedan antiken men har under alla tider mer eller mindre hamnat i skymundan för metaforen. Båda företeelserna har studerats framför allt som troper inom litteraturvetenskapen och retoriken. Inom språkvetenskapen har de först och främst uppmärksamats bland de fenomen som leder till betydelseutvidgning och polysemi (bl.a. Stern 1965, Waldron 1967, Apresjan 1980, Malmgren 1988, Nunberg 1995, Sjöström 2001).

Genombrottet i forskningen kring metonymi kom med kognitivismens insteg i språkvetenskapen. Lakoff & Johnsons banbrytande bok *Metaphors We Live By* (1980) har inte bara inspirerat talrika metaforstudier utan också givit impulser till metonymistudier.¹

I likhet med metaforer har metonymier visat sig vara mera utbredda i språket än man tidigare förmodat och på senare år har man uppmärksammat deras roll i konceptualiseringsprocesserna. Vissa forskare antar till och med att metonymin kan spela ännu större roll i språket och i begreppssystemet än metaforen (bl.a. Lakoff 1987, Taylor 1995, Barcelona 2000a, Radden 2000).

Syftet med föreliggande uppsats är att ge en översikt över den aktuella forskningen kring metonymi, presentera en kognitivt orienterad typologi av de oftast förekommande metonymierna i svenskan samt att diskutera samverkan mellan metonymi och metafor såväl på lexikal som på konceptuell nivå.

2. Metonymi som kognitiv företeelse

Lakoff & Johnson (1980: kap. 8) har påvisat att metonymin – vid sidan av metaforen – utgör en integrerad del av begreppssystemet, att den (i ännu större grad) är erfarenhetsbaserad, strukturerar vårt tänkande och påverkar vårt agerande (jfr Gibbs 1999). Metonymins konceptuella karaktär kan illustreras med metonymierna ANSIKTET FÖR UTSEENDET (*känna ngn till ansiktet, döma efter ansiktet*) och ANSIKTET FÖR

¹ Bland de svenska forskare som ägnar sig åt metaforstudier i kognitiv anda kan man nämna bl.a. Broström (1994), Ekberg (1993, 1999), Stålhammar (1997), Jakobsson (2002) och Svanlund (2001). Metonymi har däremot knappast rönt något intresse i svensk lingvistik med kognitiv inriktning. Undantagen är Warren (1992, 1999) och Strzelecka (2003).

PERSONEN (*främmande/kända/bekanta/nya ansikten*). Genom ansiktet får vi basala uppgifter om en person. Om vi inte ser en människas ansikte, kan vi inte känna igen henne eftersom vi likställer utseende med ansikte. Utifrån ansiktsdragen brukar vi bedöma människors yttre, ålder och även karaktärsdrag (därom vittnar bl.a. uttrycket *Ett ansikte kan förklara en människa.*). De konceptuella metonymierna ANSIKTET FÖR UTSEENDET och ANSIKTET FÖR PERSONEN är förankrade i erfarenheten och utgör ett viktigt inslag i vår människouppfattning (jfr Lakoff & Johnson 1980: kap. 8, Radden & Kövecses 1999: 18).

Traditionellt definieras metonymi som substitution (det grekiska ordet *metonymia* betyder namnbyte), vilket återspeglas i de notationer som man använder inom både litteraturvetenskapen och lingvistik, också inom den kognitiva: *X* för *Y*. Metonymi innebär att en beteckning ersätter en annan varvid båda står i kontiguitetsrelation. Som kognitivisterna understryker kan metonymin inte enbart ses som substitution eftersom den ger upphov till nya betydelser (Radden & Kövecses 1999: 19, Pauwels 1999: 255). När vi exempelvis säger att "*Bush har bombat Irak*" är valet av *Bush* i stället för *Bushs armé* ingen tillfällig ersättning – vi utpekar därmed Bush som ansvarig för handlingen. När vi behöver "*nya hjärnor*" i ett projekt eller "*starka ben*" i ett fotbollslag menar vi inte bara att vi behöver nya personer utan antyder också vilka relevanta drag personerna i fråga skall karakteriseras av.

I strukturalistiskt inriktad forskning har man framför allt undersökt typerna av de samband som råder mellan entiteterna involverade i metonymiska betydelseutvidgningar. Kontiguitetsrelationerna har antingen uppfattats såsom objektivt existerande i den reella världen eller betraktats som associationer mellan intralingvistiska semantiska drag hos två ord eller uttryck (Ullmann 1962: 218 ff.). Kontiguitet fungerar också som ett definitions-kriterium i den kognitiva lingvistik (bl.a. Lakoff & Johnson 1980, Taylor 1995, Croft 1993, Dirven 1993, Blank 1999, Koch 1999, Feyaerts 2000), men skillnaden mellan det strukturalistiska och det kognitiva paradigmatet består i att kognitivisterna placerar kontiguitetsrelationerna i människans begreppssystem. "Contiguity cannot be based on any form of objective or natural contiguity. This has the far-reaching implication that contiguity must be taken to mean conceptual contiguity and that we can have contiguity when we just 'see' contiguity between domains." (Dirven 1993: 14). Lakoff & Johnson (1980) definierar kontiguitet som erfarenhetsbaserade konceptuella associationer, Croft (1993) ser metonymiska länkar som kunskapsrepresentationer inom samma domän eller domänmatris, Blank (1999) och Koch (1999) finner dem inom konceptuella ramar.

De metonymiska uttrycken i språket är exponenter för konceptuella metonymier och återspeglar metonymiska tänkesätt (Gibbs 1999: 74). Metonymiska konstruktioner motiveras av vissa kognitiva strategier som går ut på att man i kommunikationen föredrar att framhäva helhet framför del (eller tvärtom), konkret före abstrakt, synligt före osynligt (se vidare Langacker 1993, Radden & Kövecses 1999). Konceptuella metonymier aktiverar sådana begrepp som är mest relevanta för kommunikationen och det är denna funktion hos metonymin som anses vara primär i en del kognitiva definitioner. Radden & Kövecses (1999: 21) definierar metonymi som en kognitiv process i vilken en konceptuell entitet ger mentalt tillträde till en annan konceptuell entitet inom samma idealiserade kognitiva modell (se nedan). Croft (1993: 348) ser metonymi som domänfokusering (*domainhighlighting*) – en process som resulterar i att

man gör en sekundär domän till primär.² Andra forskare använder sig i det här sammanhanget av termerna domänaktivering (Barcelona 2000a: 4) eller perspektivförändring (Bartsch 1999: 50). Oberoende av vilken term man tillämpar för att beskriva den metonymiska processens väsen står det utom tvivel att egenskapen att fokusera en väsentlig aspekt hos en entitet eller en hel domän ger metonymin kognitiv status.

Som ett ytterligare bevis på metonymins konceptuella karaktär brukar man åberopa Lakoffs studier av radiala kategoristrukturer. Lakoff (1987: 79–90) påvisade i sin analys av metonymiska modeller att en medlem i kategorin kan stå för hela kategorin varvid den inte behöver verbaliseras. Som exempel kan kategorin “moder” anföras, vilken i första hand för tankarna till “den omtänksamma modern” även om denna subkategori inte uttryckligen nämns, som i uttrycket *vara som en mor för någon*. Den metonymiska överföringen sker här endast på den konceptuella nivån.

Att metonymin används som ett kognitivt instrument återpeglas i ords polysema struktur. Metonymiska betydelser är ofta lexikaliserade och situationsoberoende. Hos uttrycket *Vita huset* är de polysema betydelserna så tätt förknippade med varandra att betydelsen ‘byggnad’ automatiskt evokerar betydelsen ‘USA:s regering’. Genom metonymi är bl.a. en del av de talrika betydelserna hos många prepositioner relaterade (Lakoff 1987, Taylor 1995, Strzelecka 2003).

Andra typer av metonymier är pragmatiskt betingade – vi förstår uttrycket “*bussarna strejkar*” eftersom den metonymiska förskjutningen är knuten till den pragmatiska kontexten (jfr Radden & Kövecses 1999).

3. Metonymi i kontrast mot metafor

I diskussionen om definitionella kriterier för metonymi brukar man jämföra den med metafor (bl.a. Lakoff & Turner 1989, Croft 1993, Barcelona 2000a, Kövecses 2002, Dirven & Pörings 2002). Vid första anblicken verkar metonymi och metafor vara likartade företeelser – båda beskriver ett samband mellan två entiteter varvid en term ersätts med en annan. Att man sedan länge har uppmärksammat både likheterna och skillnaderna mellan fenomenen återspeglas i de klassiska typologierna där man antingen har ansett metonymi vara en typ av metafor (Aristoteles) eller betraktat båda typerna som åtskilda på grund av att de uppstår enligt konträra principer (Ullmann 1962: 212, Jakobson 1971: 90).

Den traditionellt framhävda distinktionen att metaforen baserar på likhet och metonymin på kontiguitet kvarstår i kognitiv lingvistik. Källdomänerna och måldomänerna i metaforiska mappningar anses stå i likhetsrelation. Likheten kan basera på iakttagelser av reellt förekommande analogier mellan två entiteter i verkligheten eller kan uppstå som ett resultat av kognitiva processer (för diskussion av begreppet likhet i kognitivismen se bl.a. Kövecses 2002: kap. 6).

Med utgångspunkt i distinktionen mellan likhet och kontiguitet, har Gibbs (1999: 62f) föreslagit ett test som hjälper att bestämma om ett uttryck är metaforiskt eller metonymiskt. Testet går ut på att man gör en bokstavlig parafras av uttrycket i fråga genom att använda sig av en jämförelse. Omskrivningar av metaforer bildar

² Croft (1993: 348) illustrerar denna företeelse med exemplet “*Proust is tough to read*”, där ordet *Proust* refererar till författarens verk, som är sekundära i förhållande till det faktum att Proust var en person.

meningsfulla yttranden (*Patrik, den envisa åsnan vill inte ge upp* kan parafraseras som *Patrik är som en envis åsna och vill inte ge upp*), medan metonymier inte gör det (för uttrycket *Överallt sågs kända ansikten* kan man inte bilda en meningsfull parafras i stil med **De är som kända ansikten*.).

Det faktum att metonymi baserar sig på kontiguitet har ytterligare konsekvenser för distinktionen mellan metonymi och metafor. Metafor inbegriper två begrepp mellan vilka det råder stor konceptuell distans. Denna distans är ett resultat av att källdomänen och måldomänen är helt åtskilda varvid den första oftast är konkret och den andra abstrakt. I metonymi är de involverade begreppen däremot konceptuellt tätt sammanlänkade med varandra och befinner sig inom samma konceptuella struktur (domän, ICM eller domänmatris).

Nästa viktiga skillnad mellan metaforen och metonymin som har diskuterats inom kognitiv lingvistik är deras roller i kommunikationsprocesserna. Metaforens funktion är att förstå ett fenomen i termer av ett annat och detta mål uppnås genom systematiska mappningar mellan elementen i källdomänen och måldomänen. Metonymin anses huvudsakligen ha refererande funktion, även om den också bidrar till förståelse (Lakoff & Turner 1989, Croft 1993, Goossens 1995, Feyerts 2000). Referensförskjutningen resulterar i att man fokuserar uppmärksamheten på den mest relevanta aspekten inom en konceptuell struktur.

4. Klassifikation av metonymi

De flesta forskare som har undersökt metonymi har gjort försök att framställa egna metonymiklassifikationer varvid olika kriterier har använts. Dels har man tagit hänsyn till sambandet mellan de entiteter som deltar i metonymi (t.ex. spatiala, temporal, kausala hos Ullmann 1962), dels har man delat in metonymierna i olika kategorier enligt de referenstyper de representerar: producent – produkt, behållare – innehåll, del – helhet etc. (bl.a. Waldron 1967, Norrick 1981, Malmgren 1988, Fass 1997).³

Enligt Lakoff (1987) samt Radden & Kövecses (1999) kan man på bästa sättet förklara metonymiska processer med hjälp av idealiserade kognitiva modeller (ICM) – en typ av erfarenhetsgestalter som är ett sätt att organisera den mänskliga erfarenheten i mångdimensionella strukturerade enheter (Lakoff & Johnson 1980: 81). De konceptuella relationer som karakteriserar ICM ger upphov till associationer utnyttjade i metonymiska mappningar.

Med utgångspunkt i att språkbrukarnas kunskaper organiseras med hjälp av ICM som utgör helheter med urskiljbara delar, fastslår Radden & Kövecses (1999: 30) att det finns två huvudtyper av konceptuell kontiguitet – relationerna mellan hela ICM och dess delar (som leder till metonymierna DELEN FÖR HELHETEN eller HELHETEN FÖR DELEN) samt relationerna mellan delarna inom samma ICM (som resulterar i metonymierna DELEN FÖR DELEN). Tack vare denna distinktion är det möjligt att ge en homogen klassificering av tidigare urskiljda metonymiska mönster.

Nedan presenteras ett försök till typologi av de mest etablerade metonymiska rutterna i svenskan, inspirerad av den klassifikation som Radden & Kövecses (1999:

³ Problemet med de flesta av de hittills uppställda klassifikationerna är att det oftast återstår sådana metonymier som antingen inte passar in i klassifikationen eller som kan klassificeras under olika typer.

30–43) har föreslagit. En del av nedanstående exempel har hämtats från svenska ordböcker (*Stora svenska ordboken* 1998, *Svenskt språkbruk* 2003), en del är konstruerade.

Hela ICM och dess delar

- **objekt och del**

HELHETEN FÖR DELEN

Amerika för 'USA'
Storbritannien för 'England'
tanka bilen

DELEN FÖR HELHETEN

Viken var full av segel.
sakna tak över huvudet
en trehjuling

KROPPSDELEN FÖR PERSONEN/EGENSKAPEN

ett nytt ansikte
de bästa hjärnorna
ge laget nytt blod
ha öra för något
ha öga för form
ha läshuvud

- **konstitution**

MATERIALET FÖR OBJEKTET

han betalade i guld
putsa silver
torka silvret
vinna guld

OBJEKTET FÖR MATERIALET/EGENSKAPEN

Bordet är av ek.
Det luktar häst.

EGENSKAPEN FÖR OBJEKTET

det blåa för 'havet'
ute i det gröna

- **skeende**

EN FAS FÖR HELA SKEENDET

*föra någon till altaret
fatta pennan
ta till kniven
slå en signal*

- **kategori och medlem**

MEDLEM I KATEGORIN FÖR HELA KATEGORIN

*Människan lever icke av bröd allena.
bröd och skådespel*

SINGULARIS FÖR PLURALIS

*Boken säljer bra.
Lejonet är ett farligt djur.
En pojke gråter inte.*

- **kategori och egenskap**

MEDLEM I KATEGORIN FÖR DEN TYPISKA EGENSKAPEN

*Han är vår tids Hitler.
Han är ingen Einstein precis.
Nordens Venedig*

EGENSKAPEN FÖR KATEGORIN

*de gamla
de svarta/de vita
det svaga/täcka könet
guldkantade papper*

Delarna i ICM

- **handling**

REDSKAPET FÖR AGENTEN

tidningens främsta pennor

SÄTTET FÖR HANDLINGEN

*föra pennan/hålla i pennan
ögnar igenom tidningen*

*gå och vika sig
hålla i ratten*

- **orsak**

ORSAKEN FÖR VERKAN

*frisk hy
en långsam väg*

VERKAN FÖR ORSAKEN

*Han är mitt bekymmer.
ge någon gråa hår
jobba/slita i sitt anletes svett
en tid av blod, svett och tårar
bli lång i ansiktet*

- **produktion**

PRODUKTIONSPLATSEN FÖR PRODUKTEN

*camembert, Västerbotten
champagne*

PRODUCENTEN FÖR PRODUKTEN

*ha en SAAB
dricka en Carlsberg*

FÖRFATTAREN/KONSTNÄREN FÖR VERKET

*läsa Strindberg
lyssna på Mozart
ha en Liljefors*

UPPFINNAREN FÖR UPPFINNINGEN

röntgen

UPPTÄCKAREN FÖR UPPTÄCKTEN

vara sjuk i Alzheimer

REDSKAPET FÖR HANDLINGENS RESULTAT

*Vi hörde visslan/bilen.
en bra penna
leva av sin penna
skruva ner tv:n*

HANDLINGENS RESULTAT FÖR REDSKAPET

skruva upp värmen

- ***kontroll***

DEN SOM HAR KONTROLLEN FÖR DET KONTROLLERADE

*Napoleon förlorade slaget.
Bush bombar Irak.*

- ***ägande***

REDSKAPET FÖR NYTTJAREN

Saxofonen är sjuk idag.

NYTTJAREN/ÄGAREN FÖR OBJEKTET

Det har varit ett inbrott hos grannen.

- ***innehåll***

BEHÅLLAREN FÖR INNEHÅLLET

*ta ett glas
ta en tallrik/en kopp till*

INNEHÅLLET FÖR BEHÅLLAREN

ställa mjölken på bordet

- ***lokalisering***

PLATSEN FÖR INSTITUTIONEN

*USA/Vita Huset förklarar krig mot Irak.
Stockholm organiserar en konferens.*

INSTITUTIONEN FÖR PLATSEN

Jag bor nära Universitetet.

PLATSEN FÖR PERSONER SOM TILLHÖR PLATSEN

*Skolan åkte på utflykt.
Hela teatern applåderade.
Sverige har vunnit guldmedaljen.
Amerika sörjer Reagan.*

PLATSEN FÖR HÄNDELSEN

*Irakkriget är ett nytt Vietnam.
Glöm ej World Trade Center!*

PLATSEN FÖR HANDLINGEN

Efter teatern gick vi på restaurang.

- *symbol*

SYMBOLN FÖR ENTITETEN

tronen och altaret

5. Interaktioner mellan metonymi och metafor

Även om metonymi och metafor betraktas som skilda processer (olika konceptuella strategier som Dirven 1993 uttrycker det), samverkar de ofta och påverkar varandra i konceptualiseringsprocesserna (bl.a. Lakoff & Turner 1989, Goossens 1990, 1995, Croft 1993, Pauwels 1995, Fass 1997, Barcelona 2000a, Radden 2000, Feayerts 2000, Ruiz de Mendoza 2000, Niemeier 2000). De konceptuella interaktionerna mellan metafor och metonymi kan anta olika former för vilka Goossens (1990: 159) har föreslagit en sammanfattande term "metaftonymi" (*metaphonymy*).

Metonymi och metafor uppträder ofta i samma yttrande där de är kontextuellt kompatibla som i nedanstående exempel:

Saxofonen började morra åt dirigenten.

Metaforen i exemplet är exponent för den konceptuella metaforen MÄNNISKOR ÄR DJUR (jfr Lakoff 1987: 392f). Vid sidan av den uppträder metonymin REDSKAPET FÖR NYTTJAREN. Hela yttrandet beskriver beteendet hos en förargad musiker. Metaforen och metonymin är kompatibla med varandra eftersom måldomänen i båda är en person.

Ovanstående exempel illustrerar kontextuella samförekomster av metonymi och metafor där båda företeelserna är konceptuellt oberoende av varandra. Men de mest intressanta och intrikata interaktionerna förekommer på den konceptuella nivån då metonymi är en förutsättning för metaforiska mappningar.

De konceptuella interaktionerna uppträder huvudsakligen i två former:

- generalisering av metonymisk relation (bl.a. Lakoff & Johnson 1980, Lakoff 1987; 1993, Taylor 1995, Radden 2000, Barcelona 2000b)
- metonymisk perspektivering av metafordomän då metonymi utformar metaforens måldomän eller källdomän (Barcelona 2000b, Ruiz de Mendoza 2000)

5.1. Generalisering av metonymisk relation

Denna typ av metonymisk motivation för metafor har uppmärksammats i metaforiska mappningar baserade på korrelationer i erfarenheten och har sin grund i biologiska och kulturella förhållanden. Metaforers förankring i den mänskliga erfarenheten har beskrivits av Lakoff & Johnson (1980).

Det flitigast citerade exemplet är den orienterande metaforen MER ÄR UPP (representerad av sådana uttryck som *prishöjning*, *överskott*, *hög inkomst*). Den erfarenhetsmässiga basen för denna metafor är sambandet av typen orsak–verkan som man t.ex. märker när man lägger föremål på varandra eller håller vätska i en behållare. När man staplar böcker, blir högen automatiskt högre för varje bok man lägger till och när man håller vatten i ett glas, ser man att dess nivå stiger. Ökningen i höjden associeras metonymiskt med ökningen i antalet. Generalisering av den metonymiska relationen till antaldomänen och vertikalitetsdomänen leder till den abstrakta metaforen MER ÄR UPP (Lakoff & Johnson 1980, Lakoff 1993, Taylor 1995).

Andra exempel på erfarenhetsbaserade mappningar är metaforerna BRA ÄR UPP/DÅLIGT ÄR NER (*vara någon överlägsen*, *supa ner sig*, *ett lyft*), LIV OCH HÄLSA ÄR UPP/SJUKDOM OCH DÖD ÄR NER (*må toppen*, *känna sig nere*, *stiga upp från de döda*), HÖG STATUS ÄR UPP/LÅG STATUS ÄR NER (*överklass*, *vara i överordnad/underordnad ställning*, *stå under någon*). Dessa metaforer bygger på observationen av korrelationerna mellan människans psykiska tillstånd och hennes beteende. Sjuka, svaga eller ledsna människor sjunker ihop och lägger sig ner, medan friska, starka och glada står upp och sträcker på sig. De som har makt exponerar sin position och placeras ofta högre än sina underordnade (Lakoff & Johnson 1980: 61–68).

Metonymi ligger till grund för många metaforer vilkas måldomäner är känslor. I metaforen LEDSEN ÄR NER (*vara hängig*, *vara nere*) blir emotionens yttre kännetecken – nedböjd rygg, sänkt huvud och sänkta axlar – reducerade via generaliseringen till rummets domän som utgör metaforens källdomän. På samma sätt förhåller det sig med metaforerna ILSKA ÄR HETTA (*hetsa upp sig*, *i stridens hetta*) och ILSKA ÄR HET VÄTSKA I EN BEHÅLLARE (*koka av ilska*, *sjuda av raseri*) som motiveras av metonymin SYMPTOMET FÖR KÄNSLAN i vilken det fysiologiska kännetecknet – förhöjd kroppstemperatur – representerar själva känslan (Lakoff 1987: 380–415).

Bland de talrika exemplen på metonymiskt motiverade metaforer finns mappningar av den typ som Goossens (1990: 332) har betecknat som "metafor från metonymi" (*metaphor from metonymy*) och som ofta manifesteras i fraseologismer som beskriver ansiktsuttryck och gester, t.ex. *vrida sina händer*, *rynka på näsan åt något*. Här återspeglas iakttagelsen att människans mentala attityder åtföljs av hennes kroppsspråk. I dessa exempel kan källdomänen och måldomänen förenas i en scen – då gesten eller grimasen verkligen äger rum – vilket resulterar i metonymi. Om man använder dessa uttryck utanför den prototypiska situationen, dvs. när respektive rörelser ej utförs, skall uttrycken betraktas som metaforer. Den avgörande faktorn vid distinktionen utgörs av kontexten.

Metaforernas metonymiska motivation av den ovannämnda typen finner också bekräftelse i diakroniska undersökningar. Dirven (1985), Sweetser (1990), Goossens (1995) samt Haser (2000) har bevisat att metaforiska utvidgningar ofta föregås av metonymiska eller baseras på generaliseringen av en betydelseaspekt hos ett begrepp.

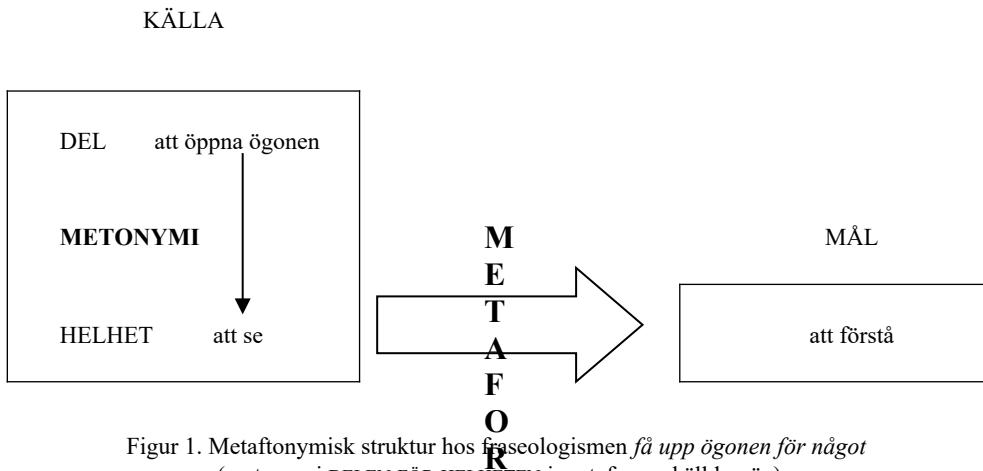
Som Rudzka-Ostyn (1995: 241) har uttryckt det: “any extension affected by abstraction, metaphoric or not, can be seen as involving a metonymic dissociation”.

5.2. Metonymisk domänperspektivering i metafor

I många metaftonymiska mappningar formar metonymin metaforens käll- eller måldomän, vilket kan ske i tre konfigurationer:

1. metonymi DELEN FÖR HELHETEN bildar metaforens källdomän
2. metonymi DELEN FÖR HELHETEN bildar metaforens måldomän
3. metonymi HELHETEN FÖR DELEN bildar metaforens måldomän

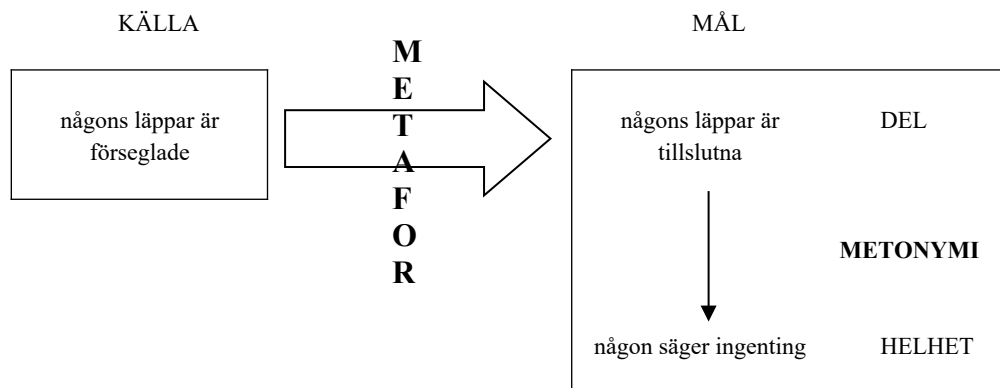
Den första interaktionstypen kan man presentera med hjälp av fraseologismen *få upp ögonen för något* 'upptäcka något viktigt sammanhang'. Genom att använda sig av ett grafiskt schema (modifierat efter Ruiz de Mendoza 2000) kan man återge frasens semantiska struktur på följande sätt (figur 1):

Figur 1. Metaftonymisk struktur hos fraseologismen *få upp ögonen för något* (metonymi DELEN FÖR HELHETEN i metaforens källdomän)

Metonymi dyker upp inom metaforens källdomän. Ögonens öppnande står för seende, som bildar källdomänen i mappningen ATT FÖRSTÅ ÄR ATT SE. Metonymins funktion är att utveckla källdomänen i metaforen.

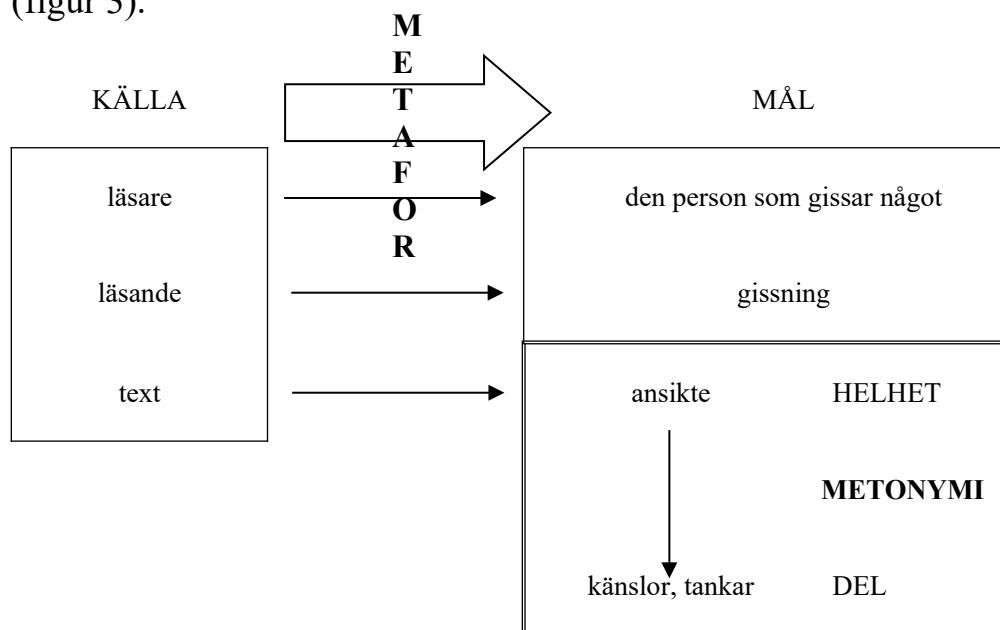
Den andra interaktionstypen, där metonymin DELEN FÖR HELHETEN innefattas av metaforens måldomän, kan illustreras med frasen *någons läppar är förseglade* 'någon säger ingenting' (figur 2).

Figur 2. Metaftonymisk struktur hos fraseologismen *någons läppar är förseglade* (metonymi DELEN FÖR HELHETEN i metaforens måldomän)

I metaforen betyder förseglingen av någons läppar att dessa är tillslutna, vilket i sin tur står metonymiskt för att personen i fråga inte säger någonting. Metonymin DELEN FÖR HELHETEN formar metaforens måldomän (metaforens måldomän utgör samtidigt metonymins källdomän).

I den tredje interaktionsvarianten utpekar metonymin HELHETEN FÖR DELEN hur en av korrespondenserna i den metaforiska mappningen skall tolkas. Som exempel kan frasen *läsa något ur någons ansikte* 'gissa vad någon känner eller tänker' anföras (figur 3).

Figur 3. Metafonymisk struktur hos fraseologismen *läsa något ur någons ansikte*
(metonymi HELHETEN FÖR DELEN i metaforens måldomän)

Ansiktet korresponderar i metaforen med texten. Känslor eller tankar kan avläsas eftersom de utgör innehållet i ansiktet som konceptualiseras som behållare. Metonymins funktion är att utpeka en av korrespondenserna i den metaforiska mappningen (betydelsen hos lexemet *ansikte*), oberoende av den centrala korrespondensen (att någon gissar något) i metaforen.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att metonymierna DELEN FÖR HELHETEN och HELHETEN FÖR DELEN i samspelet med metaforer fyller samma funktioner som de har när de uppträder självständigt: den första typen utvecklar en begreppsdomän, den andra framhäver begreppsdomänens väsentliga aspekter. Metonymierna DELEN FÖR HELHETEN signalerar för mottagaren den centrala implikationen i metaforen, medan metonymierna HELHETEN FÖR DELEN utpekar en av de sekundära korrespondenserna.

6. Slutord

Metonymin skall i likhet med metaforen betraktas som ett kognitivt fenomen, vilket innebär att de metonymiska uttrycken i språket återspeglar de metonymiska processer som försiggår i människans begreppssystem. Metaforen och metonymin är olika konceptuella verktyg: den första baserar sig på likhet, är en mappning mellan två domäner med förståelse som främsta funktion, medan den andra är en mappning inom samma konceptuella struktur, baserar sig på kontiguitet med fokusering av uppmärksamhet som primär funktion. Trots att metonymin och metaforen är resultat av olika kognitiva strategier uppträder de ofta samtidigt i konceptuella processer. Olika konfigurationer i detta samspel kan urskiljas och jag har beskrivit en del av de möjliga kombinationerna.

Referenser

- Apresjan, J., 1980: Semantika leksykalna. Sinonimiczne środki języka. Övers. av Z. Kozłowska & A. Markowski. Wrocław. Originalupplaga: Leksičeskaja semantika. Sinonimičeskie sredstva jazyka. Moskva 1974.
- Barcelona, A. (red.). 2000: Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective. Berlin/New York.
- Barcelona, A., 2000a: Introduction. The cognitive theory of metaphor and metonymy. I: Barcelona, A. (red.). S. 1–28.
- Barcelona, A., 2000b: On the plausibility of claiming a metonymic motivation for conceptual metaphor. I: Barcelona, A. (red.). S. 31–58.
- Blank, A., 1999: Co-presence and Succession: A Cognitive Typology of Metonymy. I: Panther, KU. & Radden, G. (red.). S. 169–192.
- Broström, S., 1994: The Role of Metaphor in Cognitive Semantics. (Lund University Cognitive Science 31.) Lund.

- Croft, W., 1993: The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies. I: *Cognitive Linguistics* 4. S. 335–370.
- Dirven, R., 1985: Metaphor as a Basic Means of Extending the Lexicon. I: Paprotté, W. & Dirven, R. (red.), *The Ubiquity of Metaphor: Metaphor in Language and Thought*. Amsterdam/Philadelphia. S. 85–120.
- Dirven, R., 1993: Metonymy and metaphor: Different mental strategies of conceptualisation. I: *Leuvense Bijdragen* 82. S. 1–28.
- Dirven, R. & Pörings, R. (red.), 2002: *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin/New York.
- Ekberg, L., 1993: Verbet *ta* i metaforisk och grammatikaliserad användning. I: *Språk och stil* 3. S. 105–139.
- Ekberg, L., 1999: “Oändligt nära”. Om metaforisk användning av begreppet AVSTÅND. I: Haskå, I. & Sandqvist, C. (red.), *Alla tiders språk. En vänskrift till Gertrud Pettersson*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A, 55.) Lund. S. 68–77.
- Fass, D., 1997: *Processing Metonymy and Metaphor*. London.
- Feyaerts, K., 2000: Refining the Inheritance Hypothesis: Interaction between metaphoric and metonymic hierarchies. I: Barcelona, A. (red.). S. 59–78.
- Gibbs, R.W. Jr., 1999: Speaking and Thinking with Metonymy. I: Panther, K.U. & Radden, G. (red.). S. 61–76.
- Goossens, L., 1990: Metaphtonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. I: *Cognitive Linguistics* 1. S. 323–340.
- Goossens, L., 1995: From Three Respectable Horses Mouths. Metonymy and Conventionalization in a Diachronically Differentiated Data Base. I: Goossens, L., Pauwels, P., Rudzka-Ostyn, B., Simon-Vanderbergen, A.-M. & Vanparys, J. (red.). S. 175–204.
- Goossens, L., Pauwels, P., Rudzka-Ostyn, B., Simon-Vanderbergen, A.-M., Vanparys, J. (red.). 1995: *By Word of Mouth. Metaphor, Metonymy and Linguistic Action in a Cognitive Perspective*. Amsterdam/Philadelphia.
- Haser, W., 2000: Metaphor in semantic change. I: Barcelona, A. (red.). S. 171–194.
- Jakobson, R., 1971, [1956]: Two aspects of language and two types of aphasia disturbances. I: Jakobson, R., & Halle, M., *Fundamentals of Language*. The Hague/Paris. S. 67–96.
- Jakobsson, U., 1996, *Familjelika betydelser hos stå, sitta och ligga. En analys ur den kognitiva semantikens perspektiv*. (Nordlund 21. Småskrifter från Institutionen för nordiska språk i Lund.) Lund.
- Jakobsson, U., 2002: Om det metaforiska mötet mellan konkreta verb som svenskans *gå* och *ligga* och engelskans *run*. I: *Språk och stil* 12. S. 189–210.
- Koch, P., 1999: Frame and Contiguity: On the Cognitive Bases of Metonymy and Certain Types of Word Formation. I: Panther, K.U. & Radden, G. (red.). S. 139–168.
- Kövecses, Z., 2002: *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford.
- Lakoff, G., 1987: *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago/London.
- Lakoff, G., 1993: The contemporary theory of metaphor. I: Ortony, A. (red.), *Metaphor and thought*. Cambridge. S. 202–251.
- Lakoff, G., Johnson, M., 1980: *Metaphors We Live By*. Chicago/London.
- Lakoff, G., Turner, M., 1989: *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago/London.
- Langacker, R.W., 1993: Reference-point constructions. I: *Cognitive Linguistics* 4. S. 1–38.

- Malmgren, S.-G., 1988: On Regular Polysemy in Swedish. I: Gellerstam, M. (red.), *Studies in computer-aided lexicology*. Stockholm. S. 179–200.
- Niemeier, S., 2000: Straight from the *heart* – metonymic and metaphorical explorations. I: Barcelona, A. (red.). S. 195–213.
- Norrick, N.R., 1981: *Semiotic Principles in Semantic Theory*. Amsterdam/Philadelphia.
- Nunberg, G., 1995: Transfers of meaning. I: *Journal of Semantics* 12. S. 109–132.
- Panther, K.U., Radden, G. (red.), 1999: *Metonymy in Language and Thought*. Amsterdam/Philadelphia.
- Pauwels, P., 1999: Putting Metonymy in its Place. I: Panther, K.U., Radden, G. (red.). S. 255–273.
- Radden, G., 2000: How metonymic are metaphors? I: Barcelona, A. (red.). S. 93–108.
- Radden, G., Kövecses, Z., 1999: Towards a Theory of Metonymy. I: Panther, K.U., Radden, G. (red.). S. 17–59.
- Rudzka-Ostyn, B., 1995: Metaphor, Schema, Invariance. The Case of Verbs of Answering. I: Goossens, L., Pauwels, P., Rudzka-Ostyn, B., Simon-Vanderbergen, A.-M. & Vanparys, J. (red.). S. 205–243.
- Ruiz de Mendoza Ibáñez, F. J., 2000: The role of mappings and domains in understanding metonymy. I: Barcelona, A. (red.). S. 109–132.
- Sjöström, S., 2001: *Semantisk förändring. Hur ord får nya betydelser*. Lund.
- Stern, G., 1965, [1931]: *Meaning and Change of Meaning*. Bloomington.
- Stora svenska ordboken, 1998. Utarbetad vid Språkdata Göteborgs universitet.
- Strzelecka, E., 2003: Svenska partikelverb med *in*, *ut*, *upp* och *ner*. En semantisk studie ur kognitivt perspektiv. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 62.) Uppsala.
- Stålhammar, M., 1997: *Metaforernas mönster i fackspråk och allmänspråk*. Stockholm.
- Svanlund, J., 2001: Metaforen som konvention. Graden av bildlighet i svenskans vikt- och tyngdmetaforer. (Acta Universitatis Stockholmiensis 23.) Stockholm.
- Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser, (2003). Utarbetad av Svenska språknämnden.
- Sweetser, E., 1990: *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge.
- Taylor, J. R., 1995: *Linguistic Categorisation. Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford.
- Ullmann, S., 1962: *Semantics: An introduction to the science of meaning*. Oxford.
- Waldron, R. A. 1967: *Sense and Sense Development*. London.
- Warren, B., 1992: *Sense Developments*. Stockholm.
- Warren, B., 1999: Aspects of Referential Metonymy. I: Panther, K.U., Radden, G. (red.). S. 121–135.